

УДК 349.41

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.2.38>

## **ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПЛАНУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ У МЕЖАХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ОСНОВИ СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ**

**Шульга М.В.,**

*доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри земельного та аграрного права,  
член-кореспондент Національної академії правових наук України,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого  
ORCID: 0000-0001-6449-284X*

**Ігнатенко І.В.,**

*кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри земельного та аграрного права,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого  
ORCID: 0000-0003-0398-989X*

**Малохліб О.С.,**

*кандидат юридичних наук,  
асистент кафедри екологічного права,  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого  
ORCID: 0000-0003-3081-8076*

**Шульга М.В., Ігнатенко І.В., Малохліб О.С. Правові засади планування використання земель у межах територіальних громад як основи сталого землекористування.**

В умовах сьогодення актуалізуються питання, які стосуються екології і стійкості природних екосистем та їх компонентів. Зазначимо, що основною рушійною силою, яка впливає на використання земельних ресурсів, виступає зміна клімату. Попит на земельні ділянки буде тільки зростати. При цьому стале (збалансоване) землекористування, яке здійснюється на засадах сталого розвитку, рівною мірою стосується не тільки забезпечення захисту і підтримання потенціалу земель для майбутніх поколінь, а і надання соціальних та економічних можливостей сьогодні.

Комплексні плани просторового розвитку територіальних громад є стратегічним інструментом для забезпечення ефективного управління територіями. Вони повинні не лише відповідати поточним потребам населення, економіки та інфраструктури, а й формувати підґрунтя для сталого землекористування у довгостроковій перспективі. У цьому контексті важливим є інтегрування принципів землеустрою, що базуються на науковому обґрунтуванні розподілу земель за цільовим призначенням із урахуванням державних, громадських та приватних інтересів.

Крім того, комплексне просторове планування розвитку територіальних громад в умовах сучасних екологічних викликів потребує інтеграції стратегічної екологічної оцінки як ключового інструмента для забезпечення сталого розвитку. Зростання антропогенного навантаження, деградація природних ресурсів та наслідки військових дій вимагають об'єктивної оцінки стану довкілля, аналізу потенційних впливів планувальних рішень і пошуку альтернативних підходів, що мінімізують негативний вплив на екосистеми. Ефективна стратегічна екологічна оцінка сприятиме ухваленню збалансованих рішень, які забезпечать екологічну безпеку, збереження біорізноманітності та відповідність цілям сталого розвитку територіальних громад.

Цілком очевидно, що стале землекористування, наприклад, щодо земель лісгосподарського призначення і стале використання лісових ресурсів пов'язані між собою, оскільки стосуються використання природних ресурсів, які перебувають у нерозривному органічному зв'язку. Отже одночасне комплексне використання природних ресурсів, нерозривно пов'язане із землею, як

основи екосистеми, що здійснюється на рівні сталого природокористування виступає важливим об'єктом планування територіального розвитку, екологічної безпеки та раціонального використання земельних та інших природних ресурсів.

У цьому зв'язку важливого значення набуває підпорядкованість правового режиму земель лісогосподарського призначення правовому режиму лісів, що прозростають на цих землях. В даному випадку у процесі планування актуалізується роль рекреаційно-оздоровчих лісів, які виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні, оздоровчі функції та знаходяться на відповідних землях, що потребують особливої охорони на рівні комплексних планів просторового розвитку.

**Ключові слова:** просторове планування; містобудівна діяльність; планування територій; землі територіальних громад; стале землекористування; землі лісогосподарського призначення; планування використання земель лісогосподарського призначення; охорона земель лісогосподарського призначення.

**Shulga M.V., Ignatenko I.V., Malokhlib O.S. Legal principles of land use planning within territorial communities as the basis of sustainable land use.**

In today's conditions, issues related to the ecology and sustainability of natural ecosystems and their components are becoming more relevant. It should be noted that the main driving force affecting the use of land resources is climate change. The demand for land will only grow. At the same time, sustainable (balanced) land use, which is carried out on the basis of sustainable development, equally concerns not only ensuring the protection and maintenance of land potential for future generations, but also providing social and economic opportunities today.

Comprehensive spatial development plans for territorial communities are a strategic tool for ensuring effective management of territories. They must not only meet the current needs of the population, economy and infrastructure, but also form the basis for sustainable land use in the long term. In this context, it is important to integrate the principles of land management, which are based on scientific justification for the distribution of land for specific purposes, taking into account state, public and private interests.

In addition, comprehensive spatial planning of the development of territorial communities in the face of modern environmental challenges requires the integration of strategic environmental assessment as a key tool for ensuring sustainable development. The growth of anthropogenic load, degradation of natural resources and the consequences of military actions require an objective assessment of the state of the environment, analysis of the potential impacts of planning decisions and the search for alternative approaches that minimize the negative impact on ecosystems. Effective strategic environmental assessment will contribute to the adoption of balanced decisions that will ensure environmental safety, biodiversity conservation and compliance with the goals of sustainable development of territorial communities.

It is obvious that sustainable land use, for example, for forestry lands and sustainable use of forest resources are interconnected, since they relate to the use of natural resources that are in an inextricable organic connection. Therefore, the simultaneous integrated use of natural resources, inextricably linked to land, carried out at the level of sustainable nature management, is an important object of planning territorial development, environmental safety, and rational use of land resources.

In this regard, the subordination of the legal regime of forestry lands to the legal regime of forests growing on these lands becomes important. In this case, the role of recreational and health-improving forests, which perform mainly recreational, sanitary, hygienic, health-improving functions and are located on relevant lands that require special protection at the level of comprehensive spatial development plans, is actualized in the planning process.

**Key words:** spatial planning; urban planning; territorial planning; lands of territorial communities; sustainable land use; forestry lands; planning of forestry land use; protection of forestry lands.

**Постановка проблеми.** У сучасних умовах реформування земельних відносин в Україні питання планування використання земель у межах територіальних громад набуває особливої значущості. Стале землекористування є ключовим чинником екологічної безпеки, економічного розвитку та соціальної стабільності громад. Як зазначається в науковій літературі, сьогодні постає необхідність забезпечення умов для відтворення продуктивного потенціалу використовуваних земель згідно з вимогами еколого-економічного землекористування [1, с. 157]. Децентралізація

влади в Україні надала органам місцевого самоврядування нові повноваження щодо управління земельними ресурсами, що вимагає ефективного планування та правового регулювання їх використання. Відсутність якісного просторового планування та належної правової бази може призвести до хаотичної забудови, деградації ґрунтів, порушення екологічної рівноваги та конфліктів між різними користувачами земель.

Важливість дослідження цієї теми також зумовлена необхідністю гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами сталого розвитку та просторового планування. Комплексний підхід до планування використання земель сприятиме збереженню природних ресурсів, підвищенню інвестиційної привабливості територій та покращенню якості життя населення.

Отже, розробка правових засад планування використання земель у межах територіальних громад є необхідною умовою для формування ефективної політики землекористування, забезпечення сталого розвитку та захисту навколишнього середовища.

**Мета дослідження** полягає у визначенні та обґрунтуванні правових засад планування використання земель у межах територіальних громад як основи сталого землекористування. Це включає аналіз нормативно-правової бази, виявлення проблем та розробку пропозицій щодо удосконалення правового регулювання земельних відносин.

**Виклад основного матеріалу.** Реформа системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіальна реформа, мета яких полягає в забезпеченні надання більш широких повноважень органам місцевого самоврядування. В даному випадку йдеться про децентралізацію, яка докорінно змінила адміністративно-територіальний устрій поділ України. Так, Постановою Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 р. № 807-IX [2] ліквідовано 490 районів. Шляхом об'єднання в один район території двох і більше суміжних районів, визначення нового адміністративного центру району утворено 136 районів. Сформовано 1469 територіальних громад замість 11250. У розпорядження новосформованих місцевих органів влади окрім об'єктів нерухомого майна додатково передані мільйони гектарів різних за призначенням земель. Наразі активно проводиться інвентаризація, наприклад, земель лісогосподарського призначення, площа яких поступається лише площі земель сільськогосподарського призначення, та здійснюється державна реєстрація державними та комунальними лісогосподарськими підприємствами, іншими державними і комунальними підприємствами та установами права постійного користування земельними ділянками лісогосподарського призначення, які надані їм у постійне користування до набрання чинності Земельним кодексом України, таке право підтверджується планово-картографічними матеріалами лісовпорядкування. Відповідно до п. 5 Прикінцевих положень Лісового кодексу України цей строк спливає 1 січня 2027 року [3]. Попередній варіант встановлював термін до 1 січня 2025 року. Цілком очевидно, що певна частина земель лісогосподарського призначення державної власності буде передана до комунальної власності (з урахуванням низки причин). Ефективному управлінню набутими землями мають сприяти численні зміни внесені у поточне законодавство. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» від 17.06.2020 р. № 711-IX змінені окремі положення змісту у 27-ми законодавчих актах. Значних змін зазнав і Закон України «Про землеустрій». Цим законом у документації із землеустрою введено поняття «комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад». Закон України «Про землеустрій», зокрема, доповнений статтею 45-1 «Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади, генеральний план населеного пункту, детальний план території». Із змісту цієї статті випливає, що комплексний план просторового розвитку території територіальної громади, генеральний план населеного пункту, детальний план території є одночасно документацією із землеустрою та містобудівною документацією на місцевому рівні. Приймаючи до уваги те, що землеустрій забезпечує наукове обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів, формування раціональної системи землеволодіння і землекористування, створення екологічно сталих агроландшафтів та ін. – розроблені комплексні плани просторового розвитку території громад мають формувати стале, тобто збалансоване землекористування на віддалену перспективу.

Зазначимо, що категорія «стале землекористування» теж зазнала законодавчих змін. Так, стаття 1 Закону України «Про землеустрій» у первісній редакції визначала стале землекористування як форму та відповідні до неї методи використання земель, що забезпечують оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій. В подальшому в результаті вне-

сення змін до цієї статті в 2015 році сталим (збалансованим) землекористуванням вважається використання земель, що визначається тривалим користуванням земельною ділянкою без зміни її цільового призначення, погіршенням її якісних характеристик та забезпечує оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій. Отже із наведеного випливає, що поняття «стале землекористування» фактично певною мірою звужено від територіального розуміння до конкретної земельної ділянки.

Зазначимо, що словосполучення «стале землекористування» як різновид сталого природокористування не залишається «одиноким». Так, лісове законодавство України оперує терміном «стале використання лісових ресурсів». Зокрема, ст. 2 Лісового кодексу України, надаючи визначення лісовим відносинам підкреслює, що ці відносини спрямовуються на забезпечення охорони, відтворення та стале використання лісових ресурсів з урахуванням екологічних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства.

Цілком очевидно, що стале землекористування, наприклад, щодо земель лісгосподарського призначення і стале використання лісових ресурсів пов'язані між собою, оскільки стосуються використання природних ресурсів, які перебувають у нерозривному органічному зв'язку. Розглянемо співіснування названих правових категорій, оскільки в межах тематики, яка досліджується, вони мають важливе значення. Отже стале використання земель лісгосподарського призначення характеризується тим, що воно має бути тривалим. Тривалість використання даних земель забезпечується титулом постійного користування цими землями, що перебувають переважно в державній або комунальній власності. Із змісту ст. 92 ЗК України випливає, що постійним правом користування визнається право володіння і користування землею без встановлення строку. Суб'єктами даного права виступають спеціалізовані державні або комунальні підприємства, інші державні і комунальні підприємства, установи та організації, у яких створено спеціальні підрозділи, для ведення лісового господарства. Отже в основну сталого користування землями лісгосподарського призначення покладено постійне користування цими землями.

Коли йдеться про постійне користування лісами, то відповідно до ст. 17 Лісового кодексу України у постійне користування ліси на землях державної або комунальної власності для ведення лісового господарства без встановлення строку надаються відповідним суб'єктам. Тобто і в цьому випадку визначальним фактором сталого лісикористування виступає тривале користування даним об'єктом природи. Додатково можна підкреслити, що, за висновками лісівників, середній вік лісів становить понад 55 років.

Друга риса сталого землекористування стосується недопущення зміни цільового призначення земельної ділянки. Чинне земельне законодавство обмежує можливості зміни цільового призначення земель лісгосподарського призначення. Так, ст. 20 ЗК України ускладнює зміну цільового призначення даних земель: по-перше, зміна цільового призначення земельних ділянок лісгосподарського призначення, якщо земельні ділянки виводяться із складу даної категорії, здійснюється за погодженням з Кабінетом Міністрів України; по-друге, закон допускає зміну цільового призначення земельних лісових ділянок лише за умови попереднього відшкодування втрат лісгосподарського виробництва. Обмеження зміни цільового призначення земельних лісових ділянок передбачають і приписи, зосереджені в главі 11 Лісового кодексу України.

Третя риса сталого землекористування не допускає погіршення її якісних характеристик. В контексті збереження якісного стану земель лісгосподарського призначення важливого значення набувають запобіжні, превентивні охоронні заходи. Їхня реалізація здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про охорону земель».

Насамкінець стале землекористування вимагає забезпечення оптимальних параметрів екологічних і соціально-економічних функцій територій. Зазначимо, що оптимальні показники екологічних та соціально-економічних функцій територій – це такі показники, за яких ці функції впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси, довкілля в цілому, а також забезпечують рекреаційну, сільськогосподарську, інфраструктурну, природоохоронну та культурну функції територій. Отже все вище наведене свідчить, що одночасне комплексне використання природних ресурсів, нерозривно пов'язане із землею, яке здійснюється на рівні сталого природокористування виступає важливим об'єктом планування територіального розвитку, екологічної безпеки та раціонального використання земельних ресурсів

Оскільки йдеться про планування просторового розвитку території в межах територіальних громад, звернемо увагу на те, що згідно ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної

діяльності» територією вважається частина земної поверхні з повітряним простором та розташованими під нею надрами у визначених межах (кордонах), що має певне географічне положення, природні та створені в результаті діяльності людей умови та ресурси. Отже територія, не будучи об'єктом права власності, може виступати комплексним об'єктом просторового планування. Таке планування стосується як використання та охорони земель в межах території об'єднаної громади, так і розвитку відповідної території.

Визначення поняття «комплексний план просторового розвитку території територіальних громад» наведене в Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності», згідно зі ст. 1 якого «комплексний план просторового розвитку території територіальної громади – одночасно містобудівна документація на місцевому рівні та документація із землеустрою, що визначає планувальну організацію, функціональне призначення території, основні принципи і напрями формування єдиної системи громадського обслуговування населення, дорожньої мережі, інженерно-транспортної інфраструктури, інженерної підготовки і благоустрою, цивільного захисту, охорони земель та інших компонентів навколишнього природного середовища, формування екомережі, охорони і збереження культурної спадщини та традиційного характеру середовища населених пунктів, а також послідовність реалізації рішень, у тому числі етапність освоєння території» [4].

Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади можна розглядати як одну з форм регулювання земельних відносин спрямованих на недопущення неналежного використання земельних ділянок, в тому числі їх забудови, порушення встановлених містобудівних норм і правил, здатних здійснити негативний вплив на навколишнє природне середовище і здоров'я людей. Законодавче закріплення необхідності розробки такого плану спрямовано на визначення призначення території із сукупності соціальних, економічних, екологічних та інших факторів з метою забезпечення сталого розвитку територій, розвитку інженерної, транспортної та соціальної інфраструктури, забезпечення інтересів громади. Саме громада визначатиме функціональне планування всіх своїх територій, установлювати режим їх забудови [5, с. 133].

Територіальна громада зацікавлена в тому, щоб використання земель під забудову було раціональним та ефективним і здійснювалося відповідно до містобудівної та землепорядної документації. Вона не байдужа до забезпечення належної охорони цих земель, наприклад, від самовільного захоплення чи використання відповідних земельних ділянок, самочинного будівництва, тощо [6, с. 50].

Розроблення комплексного плану території територіальної громади, генерального плану населеного пункту, детального плану території відповідно до ст. 20 Закону України «Про землеустрій» покладено на землепорядні організації. При цьому названий закон підкреслює, що землеустрій проводиться в обов'язковому порядку на землях усіх категорій незалежно від форми власності. А заходи, передбачені затвердженою в установленому порядку документацією із землеустрою, є обов'язковими для виконання органами державної влади та органами місцевого самоврядування, власниками землі, землекористувачами, у тому числі орендарями.

Запровадження в систему управління земельними ресурсами та землекористуванням в широкому розумінні комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад практично зумовлює перехід від планування, яке було орієнтоване на окремий сектор, до планування стратегічного. Сутність останнього планування полягає в тому, що воно орієнтоване і спрямоване на забезпечення розвитку землекористування відповідних територій з використанням підходів ландшафтного територіально-просторового розвитку. В кінцевому рахунку такий перехід створює реальні можливості для соціальної інтеграції, підвищення прозорості та інновацій в зазначеній сфері. Фактично йдеться про перехід управління із використанням просторової інформації по земельній ділянці до інформації інфраструктури геопросторових даних.

Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» зумовило появу низки законодавчих нововведень в тому числі і до Закону України «Про землеустрій», зокрема, в частині щодо визначення плану зонування як сукупності земельних ділянок у межах населених пунктів, на які не затверджений детальний план території. Натомість серед новел Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» самостійного значення набуває словосполучення «план зонування території (зонінг)», яке означає документацію, що є складовою комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади або генерального плану населеного пункту і визначає умови та обмеження використання території у межах визначених функціональних зон. План зонування території встанов-

лює функціональне призначення, вимоги до забудови окремих територій (функціональних зон) населеного пункту, їх ландшафтної організації.

Цілком очевидно, що категорія «зонування земель» і «зонування територій» не є тотожними. У спеціальній літературі обґрунтовують сутність зонування земель як землевпорядний процес щодо формування правового режиму та землевпорядного регламенту землекористування [7, с. 42]. Представник землевпорядної науки Третяк А.М. приходить до висновку, що зонування земель за їх категоріями та типами землекористування являє собою землевпорядно-правові дії щодо визначення меж (зон) земель за їх категоріями та типами (підтипами) землекористування (видами використання) з урахуванням еколого-економічної придатності земель та формуванням правового режиму землекористування в зонах [8, с. 521].

Як відомо, раніше розроблення того чи іншого виду документації із землеустрою, будучи одним із заходів землеустрою, має на меті забезпечення раціонального використання та охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища та поліпшення природних ландшафтів. Тож наявність чітко визначених критеріїв (вимог) до розроблення певного виду документації із землеустрою виступало запорукою здійснення землеустрою на місцевому рівні [9]. У ході сучасної земельної реформи центральною ланкою вдосконалення землеустрою стало підвищення якості та оновлення методів землевпорядного проектування. Воно все більше набуває агроекологічної спрямованості [10, с. 30].

Із змісту визначення комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади (ст. 1 Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності») випливає, що в Україні надана перевага містобудівному плануванню по відношенню до землевпорядного. Останнє за своєю сутністю базується на ландшафтному та ресурсному підході і фактично вирішує більшість безпекових проблем, які виникають у процесі життєдіяльності людей. У зв'язку з викладеним слід звернути увагу на наступне.

В умовах сьогодення актуалізуються питання, які стосуються екології і стійкості природних екосистем та їх компонентів. Зазначимо, що основною рушійною силою (поштовхом), яка впливає на використання земельних ресурсів, виступає зміна клімату. Попит на земельні ділянки буде тільки зростати. При цьому стає збалансоване землекористування, яке здійснюється на засадах сталого розвитку, рівною мірою стосується не тільки забезпечення захисту і підтримання потенціалу земель для майбутніх поколінь, а і надання соціальних та економічних можливостей сьогодні. Отже дотримання балансу залишиться постійним завданням для XXI століття.

Комплексне просторове планування розвитку територіальних громад, яке в ЄС діє 20 років, на перший план висуває питання, яке стосується стратегічної екологічної оцінки комплексного плану. Відомо, що процеси забруднення повітря, деградація ґрунтів, виснаження й забруднення підземних і поверхневих вод, втрати ландшафтного та біологічного різноманіття тільки прискорюються. Окрім того, слід враховувати і наслідки широкомасштабної агресії росії, в результаті якої суттєвої шкоди завданої довкіллю, природним ресурсам, постраждали екосистеми, поширеною стала трансформація рельєфу, деградація ландшафтів та інші негативні процеси. Отже за таких умов ключовим фактором для стратегічної екологічної оцінки виступає збір інформації та отримання об'єктивних висновків про стан та можливі зміни довкілля в межах території конкретної громади, оцінка потенційних впливів планувальних рішень, які запропоновані розробником, пошук альтернативних рішень, які б сприяли зниженню антропогенного впливу та запобігання конфліктів у сфері природокористування, які б забезпечили відповідність цілям сталого розвитку.

**Висновок.** Комплексні плани просторового розвитку територіальних громад є стратегічним інструментом для забезпечення ефективного управління територіями. Вони повинні не лише відповідати поточним потребам населення, економіки та інфраструктури, а й формувати підґрунтя для сталого землекористування у довгостроковій перспективі. У цьому контексті важливим є інтегрування принципів землеустрою, що базуються на науковому обґрунтуванні розподілу земель за цільовим призначенням із урахуванням державних, громадських та приватних інтересів.

Крім того, комплексне просторове планування розвитку територіальних громад в умовах сучасних екологічних викликів потребує інтеграції стратегічної екологічної оцінки як ключового інструмента для забезпечення сталого розвитку. Зростання антропогенного навантаження, деградація природних ресурсів та наслідки військових дій вимагають об'єктивної оцінки стану довкілля, аналізу потенційних впливів планувальних рішень і пошуку альтернативних підходів, що мінімізують негативний вплив на екосистеми. Ефективна стратегічна екологічна оцінка сприятиме

ухваленню збалансованих рішень, які забезпечать екологічну безпеку, збереження біорізноманіття та відповідність цілям сталого розвитку територіальних громад.

У підсумку, комплексне просторове планування має ґрунтуватися на системному підході, що забезпечує збалансованість між економічними потребами, екологічною безпекою та соціальним добробутом населення. Це дозволяє формувати просторову політику, орієнтовану на сталий розвиток територіальних громад, що відповідатиме викликам сьогодення та майбутнього.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Федчишин Д.В. Реалізація та захист земельних прав в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика». 2020. 418 с.
2. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова Верховної Ради України від 17 липня 2020 р. № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>.
3. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>.
4. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>.
5. Ігнатенко І.В. Просторове планування як інструмент управління територіальним розвитком громади: правові аспекти. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 130–135.
6. Федчишин Д.В. Правове забезпечення використання та охорони земель громадської забудови: моногр. Харків: Вид-во «Фінарт», 2015. 248 с.
7. Третяк А.М., Третяк В.М., Дорош О.С. Концептуальні основи зонування земель для управління земельними ресурсами за межами населених пунктів. *Землевпорядний вісник*. 2008. № 4. С. 40–45.
8. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. 2013.
9. Шульга М.В., Ігнатенко І.В. Організаційно-правове забезпечення управління землями у межах населених пунктів. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2016. № 2 (14). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16smvmnp.pdf>.
10. Ігнатенко І.В. Правові питання забезпечення землеустрою як напрямку удосконалення сільськогосподарського землекористування. *Правова позиція*. 2022. № 1 (34). С. 28–32.